

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för utbildningsvetenskap

Förutsättningar för sociala relationer

i fritidshemmets verksamhet

Evelina Boman & Kajsa Jernhag

VT23

Examensarbete, Grundnivå (yrkesexamen), 15hp

Pedagogik

**Grundlärarprogrammet med inriktning Fritidshem
Campus**

PEG701

Handledare: Tatiana Mikhaylova
Examinator: Liya Kalinnikova

Sammanfattning

Detta är en kvalitativ studie där syftet är att skapa förståelse utifrån fritidslärares perspektiv för vilka förutsättningar det finns för sociala relationer på fritidshemmet. Utifrån frågeställningen: *Vad påverkar och hur påverkas sociala relationer enligt fritidslärare?* Undersökningen utgår från ett sociokulturellt perspektiv, där mediering, proximala utvecklingszonen samt fantasi och kreativitet har varit vår begreppsbank i analysen. Som metod har semistrukturerade intervjuer använts, där totalt sju fritidslärare intervjuats. Syftet med den semistrukturerad intervjumetoden är att skildra informanternas perspektiv på fenomenet. Intervjuerna har satts i relation till bakgrundslitteratur, forskning samt en teori som menar att människor lär i samspel med varandra.

Resultatet av undersökningen har visat att fritidslärarna anser att den sociala miljön behöver vara trygg för att elevernas sociala relationer ska främjas. De menar även att den fysiska miljön måste vara inbjudande för att elever ska kunna skapa sociala relationer. Genom sitt förhållningssätt stödjer fritidslärarna det sociala samspelet som sker på fritidshemmet, både som en hjälpsam hand och genom att utmana eleverna till att utföra det själva. Fritidslärarna ser även hur gruppstärkande övningar med eleverna gynnar deras sociala relationer och den sociala miljön. Vidare lyfter fritidslärarna olika aspekter av *vad* som påverkar elevernas sociala relationer på fritidshemmet, där gemensamma intressen, fantasi och kreativitet, kommunikation, bearbetning och makt synliggörs. *Hur* elevernas sociala relationer påverkas anser fritidslärarna har med samspelet mellan eleverna att göra och hur de utvecklar sociala koder tillsammans. Undersökningen visar att arbetet med elevernas sociala relationer är komplext och därför krävs det stöttande, tillgängliga och utmanande fritidslärare som kan hjälpa elever i det sociala samspelet.

Nyckelord: Fritidshem, Fritidslärare, Sociala relationer, Lek, Förhållningssätt

Keywords: Leisure center, Leisure teacher, Social relationships, Play, Approach

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Fritidshemmets förändring över tid gällande elevantal	6
1.2 Läromiljö	6
1.3 Presentation av disposition	7
1.4 Syfte och frågeställning	7
2. Bakgrund	8
2.1 Fritidshemmets styrdokument	8
2.2 Lärandet på fritidshem	8
2.3 Fritidshemmet som arena för sociala relationer och fritidslärares förhållningssätt	9
3. Forskningsöversikt.....	10
3.1 Vad som kan påverka sociala relationer	10
3.2 Elevers läran och utveckling - sociala relationer	11
3.3 Inre påverkan av sociala relationer	11
3.4 Yttre påverkan av sociala relationer	12
3.5 Fritidslärares påverkan av elevers sociala relationer	13
3.5 Sammanfattning	14
4. Teori.....	15
4.1 Sociokulturellt perspektiv – begreppsbank.....	15
5. Metod.....	16
5.1 Datainsamlingsmetod	16
5.2 Urval.....	16
5.3 Genomförande	17
5.4 Databearbetning av intervjumaterial samt analysmetod	17
5.5 Tillförlitlighet.....	18
5.6 Etiska överväganden.....	19
6. Resultat	20
6.1 Olika aspekter av sociala relationer	20
6.2 Lärande och utveckling av sociala relationer	21
6.3 Förutsättningar i fritidshemmets verksamhet för sociala relationer.....	23
6.4 Sammanfattning	25
7. Analys.....	26
7.1 Olika aspekter av sociala relationer	26
7.2 Lärande och utveckling av sociala relationer	26
7.3 Förutsättningar i fritidshemmet för elevers sociala relationer	27
8. Diskussion	29
8.1 Resultatdiskussion	29
8.2 Metoddiskussion	31
8.3 Förslag på fortsatt forskning	32
8.4 Slutsatser	32

Referenslista	33
<i>Bilaga 1</i>	37
<i>Bilaga 2</i>	38
<i>Bilaga 3</i>	39

1. Inledning

Enligt *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* (LGR22, 2022) är fritidshemmet en central arena för barns fria tid, där de ska få göra vad de själva anser är meningsfullt utifrån sina egna intressen, behov och förutsättningar. Barnkonventionen belyser även detta genom 16§ ”barns rätt till privatliv” och 31§ ”barns rätt till lek, vila och fritid” (UNICEF, 2018). I LGR22 (2022) beskrivs leken som ett verktyg till social kunskap och utveckling. Syftet med leken är att skapa en social arena där alla elever ges möjlighet att “bearbeta intryck, pröva sin identitet, utveckla kreativitet samt sin förmåga att samarbeta och kommunicera” (LGR22, 2022, s. 25). Vidare tydliggörs fritidshemmets sociala uppdrag i skollagen (SFS, 2010:800) 14 kap. 2§, där fritidshemmet ska ”främja allsidiga kontakter och social gemenskap”. Social gemenskap är en central aspekt av fritidshemmets uppdrag (LGR22, 2022). Det är därför av vikt att ha kunskap kring detta. Arbetet med elever och deras allsidiga utveckling i en mångfacetterad värld ställer stora krav på den sociala förmågan och därför bör våra elever rustas därefter.

1.1 Fritidshemmets förändring över tid gällande elevantal

I fritidshemmets historia har elevantalet både ökat och minskat under åren som gått (Gustafsson Nyckel, 2020; Johansson, 1986; Johansson, 2011; Skolverket, 2011). I dagens fritidshem är ca 80% av eleverna mellan sex och nio år inskrivna på fritidshemmet och många av dem spenderar mycket tid där (Dahl & Ackesjö, 2011; Elvstrand & Lago, 2019; Johansson, 2011; Skolverket, 2011). Under 90-talet då fritidshemmet integrerades med skolan och hamnade under utbildningsdepartementet ökade återigen elevantalet, dock minskade även personaltätheten till nästan hälften och så har det fortsatt under senare år (Skolverket, 2011). De försämrade villkoren med stora barngrupper uttrycker Skolverket (2014) gör det svårt för fritidslärare att möta alla elevers olika behov. Något som även vi uppmärksammat både under den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU) och när vi vikarierat på skolor under utbildningen, att fritidslärare har svårt att se över elevernas sociala relationer på grund av stora elevgrupper och få fritidslärare i verksamheten.

1.2 Läromiljö

Individer formas och utvecklas i samspel med den fysiska miljöns utformning, med saker och relationer i dessa miljöer (Sandberg & Vuorinen, 2008). Skolverket (2014) uppmärksammar forskning som framför att barn som ges möjlighet till interaktion med kamrater ochhängivna vuxna i en stimulerande miljö har större chans att utvecklas än barn som saknar detta. Fortsättningsvis belyser Davidsson (2008) att miljön barnet vistas i behöver vara stimulerande och inbjudande samt ha möjligheter att själva påverka vad de vill utföra för aktivitet och vart de vill vara. Fritidshemmet blir en plats där sociala relationer utvecklas och formas under institutionella sammanhang (Lago & Elvstrand, 2021). Både den sociala och den fysiska miljön har därför en påverkan på elevers sociala relationer.

1.3 Presentation av disposition

Till att börja med kommer syftet med undersökningen att presenteras med två efterföljande frågeställningar. Efter det kommer bakgrund genom litteratur som stött på under utbildningen att framföras. Fortsättningsvis kommer sociokulturella teorin framföras, med fokus på begrepp som i ett senare skede kommer att användas för att analysera det resultat som kommit fram. Vidare redogörs metoden där datainsamling, urval, genomförande, databearbetning, analysmetod, tillförlitlighet och etiska överväganden beskrivs. Efter det kommer resultatet att presenteras genom tre teman. Vidare analyseras resultatet genom den sociokulturella teorin. Avslutningsvis presenteras resultatdiskussion, där resultatet diskuteras utifrån tidigare forskning inom samma område. Fortsatt diskuteras metodval, där redogörs för vad vi anser skulle kunna forskas vidare på, för att avslutas med slutsatserna som framkommit genom denna undersökning.

1.4 Syfte och frågeställning

Syfte:

Syftet med undersökningen är att skapa förståelse utifrån fritidslärares perspektiv för vilka förutsättningar det finns för sociala relationer på fritidshemmet.

Frågeställning:

- *Vad* påverkar och *hur* påverkas elevers sociala relationer enligt fritidslärare?

2. Bakgrund

Under utbildningen har en hel del litteratur om sociala relationer stötts på. I denna del av uppsatsen kommer *fritidshemmets styrdokument*, *fritidshemmets lärande* och *fritidshemmet som arena för sociala relationer och fritidslärares förhållningssätt* att presenteras utifrån kurslitteraturen.

2.1 Fritidshemmets styrdokument

Fritidshemmet ska erbjuda eleverna en meningsfull fritid där de genom både styrd och fri lek ska utmanas till utveckling (LGR22, 2022; SFS 2010:800). De som arbetar i fritidshem har flera olika styrdokument som de ska förhålla sig till. Fritidslärares uppdrag är därför mångfacetterat (Elvstrand & Lago, 2019). De ska bland annat förhålla sig till *läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshem* (LGR22, 2022), *Skollagen* (SFS 2010:800) och *barnkonventionen* (UNICEF, 2018) i sin planerade undervisning. Syftet med barnkonventionen är att säkra alla barns mänskliga rättigheter och sedan den 1 januari 2020 är barnkonventionen svensk lag (Skolverket, 2023a; UNICEF, u.å.). Vidare är skollagens syfte att tydliggöra elevers och vårdnadshavares skyldigheter och rättigheter. Den tydliggör även huvudmannens krav för verksamheten (Skolverket, 2023b). Slutligen är läroplanens syfte att styra undervisningen i skolan, förskoleklassen och fritidshemmet samt att den även beskriver skolväsendets uppdrag och värdegrund (Skolverket, 2023c).

Enligt LGR22 (2022) ska fritidshemmets verksamhet ta avstamp i elevernas intressen, behov och erfarenheter. Eleverna ska ges möjlighet att testa på nya saker och använda sin kreativitet och fantasi för att utvecklas. Skollagen beskriver även detta i 14 kap. 2§, att eleverna ska ges möjlighet att utveckla sociala relationer och gemenskap i gruppen (SFS 2010:800). Detta tydliggörs även i LGR22 (2022) då fritidshemmets undervisning ska skapa möjligheter för eleverna att forma sociala relationer med både varandra och personal. Fortsättningsvis beskriver Skolverket (2014) att samverkan mellan fritidshem, skola och vårdnadshavare är en förutsättning för både vårdnadshavare och personal att se elevernas sociala lärande och utveckling.

2.2 Lärandet på fritidshem

Som vi tidigare berört står det i skollagen (SFS 2010:800) att fritidshemmet ska ge eleverna möjlighet att utveckla sociala relationer och gemenskap i gruppen. Fritidshemmets verksamhet bygger därför på grupporienterade aktiviteter där eleverna ska socialiseras in i olika konstellationer (Elvstrand & Lago, 2019; LGR22, 2022; Skolverket, 2014). Utöver det beskriver LGR22 (2022) fritidshemmets uppdrag i kapitel 4. Där lärandet beskrivs vara "...situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ" (LGR22, 2022, s. 25). Vilket menas att lärandet är kontextbundet av situation och omgivning. Eleverna lär sig därför i samspel *med* och *av* varandra (Andréasson & Allard, 2015; Johansson, 2011). Vilket kan liknas med Vygotskij tankar, att elever lär sig av den mer kompetente kamraten (Sandberg, 2019; Säljö, 2020; Vygotskij, 2001). Lago och Elvstrand (2019a) belyser

även att ett av fritidslärarnas kärnuppdrag är att arbeta med sociala relationer. Detta är även något Johansson (2011) bekräftar och tydliggör att det ofta är i de sociala relationerna ett lärande sker. Leken beskrivs vidare som ett verktyg för lärandet av sociala relationer och flera andra kunskaper som exempelvis sociala koder, normer, regler, värderingar, fantasi samt att pröva sin identitet (Andréasson & Allard, 2015; Johansson, 2011; Kane, 2015; Lago & Elvstrand, 2019b; Skolverket, 2014). Knutsdotter Olofsson (2009) pekar på att barn lär sig att visa empati och medkänsla för andra samt att respektera olikheter genom leken. Genom detta får barnen möjlighet att lära känna varandra vilket enligt henne kan inbringa både lugn och glädje i gruppen. Även den fria leken anses viktig för barns sociala utveckling, i den bemärkelsen att barnen själva styr vad som ska lekas och att vuxen personal finns där som stöd för att leken ska utvecklas som den var tänkt (Knutsdotter Olofsson, 2009).

2.3 Fritidshemmet som arena för sociala relationer och fritidslärares förhållningssätt

Fritidshemmet är en social arena där elevgruppen har möjlighet att utvecklas och inhämta nya kunskaper tillsammans med andra (LGR22, 2022). Johansson (2011) bekräftar även detta och fortsätter förklara att fritidshemmets verksamhet gör det möjligt för elever att själva välja vad de vill göra. Fritidshemmet är därför en arena för elevers fritid (Elvstrand & Lago, 2019). Som fritidslärare krävs det därför att vara lyhörd, flexibel och en trygghet för eleverna (Frelin, 2012; Johansson, 2011).

Vidare konstaterar Skolverket (2014) att fritidshemmets arena även är en konfliktfylld plats, ofta med grund i missförstånd och misskommunikation. Det är därför av stor vikt att fritidslärare utvecklar elevernas kommunikationsförmåga i konfliktfyllda situationer. För att verka främjande för deras sociala utveckling snarare än att låta det vara ett sätt för eleverna att utöva makt på (Skolverket, 2014). Vid konflikt är det av vikt att fritidsläraren även utstrålar en förståelse för vad elever känner och bekräfta det med omtanke (Andréasson & Allard, 2015).

Att fritidslärare skapar sociala relationer med elever är därför avgörande för att de ska få ett förtroende och känna sig trygga. Detta gäller även elevernas vårdnadshavare och det gäller därför att även skapa sociala relationer med dem (Andréasson & Allard, 2015). Fortsatt vilar fritidshemmets arena på en demokratisk grund och ska erbjuda elever en meningsfull fritid där de ska ges möjlighet till inflytande på verksamheten (LGR22, 2022). Därför gäller det även att fritidslärare har ett demokratiskt förhållningssätt gentemot eleverna, där deras tankar och idéer får komma till tals (Andréasson & Allard, 2015; Simonsson, 2019). Vidare tydliggör Johansson (2011) samt Elvstrand och Lago (2019) att fritidshemmets verksamhet är målstyrd men inte obligatorisk att delta i, vilket gör fritidshemmet unikt inom utbildningsdepartementet. Vilka elever som får delta i fritidshemmets verksamhet är olika från kommun till kommun. Dock får elever som har arbetande eller studerande vårdnadshavare alltid delta (Lago & Elvstrand, 2021).

3. Forskningsöversikt

I denna del av uppsatsen behandlas tidigare forskning som är av relevans för undersökningens syfte och frågeställningar. I sökning av tidigare forskning har fokus varit på svenska studier om fritidshemmet och sociala relationer. Det var en självklarhet att söka svensk forskning om fritidshemmet och sociala relationer, eftersom det är vad vi själva har valt att undersöka. Tillvägagångssättet av tidigare forskning har sökts via databaserna Discovery och Diva, sökord som använts är: ”Sociala relationer i fritidshem”, ”Socialt”, ”Kompisar”, ”Social and fritidshem”. Avgränsningar som gjorts i Discovery är ” Vetenskapliga (peer reviewed) tidskrifter”, ”Endast fulltextformat”, ”akademiska tidskrifter” samt dragit ner publiceringsdatum till år 2000–2024. Avgränsningar som gjorts i Diva är ”Full text” och ”Endast forskningspublikationer”.

Vidare har det sökts igenom tidigare kurslitteratur samt tidigare examensarbetens referenslistor. Examensarbetena har haft liknande undersökningsområde som vårt, dessa söktes upp via databasen Google Scholar. Sökord som använts är: ”Sociala relationer”. I referenslistorna har vi haft ögonen öppna efter doktorsavhandlingar, artiklar och licentiatavhandlingar med dessa ord i rubriken: ”Sociala relationer”, ”Kompisar”, ”Social gemenskap”, ”Fritidshem”, ”Fritidslärare”, ”Barns relationer”, ”Inkludering”, ”Exkludering” och ”Socialt”. När en artikel, doktorsavhandling eller licentiatavhandling med rätt ord upptäckts, har den sökts upp via antingen Discovery eller Diva. Vi har därefter läst igenom sammanfattningen och gjort en bedömning om den är relevant för syftet. Vi har valt fem forskningspublikationer som vi tidigare aldrig använt, och två som vi använt tidigare som är relevanta utifrån undersökningens syfte och frågeställningar.

3.1 Vad som kan påverka sociala relationer

Sociala relationer är något som flera forskare har undersökt med olika fokus. Dahl (2014) och Jonsson (2018) har undersökt fritidslärares arbete med sociala relationer. De förklarar att det finns många olika sätt för att främja arbetet med sociala relationer. Slutsatser som både Dahl (2014) och Jonsson (2018) kommer fram till i sin forskning är att det krävs att ha ett gott förhållningssätt, att verksamheten har en tillåtande, trygg och öppen miljö samt att fritidslärarna tar avstamp i elevers intressen och behov. Vidare har Lago och Elvstrand (2019c) undersökt faktorer som orsakar exkludering i fritidshemmets verksamhet. De menar att fritidshemmets fria val av aktiviteter samt personalens frånvaro i aktiviteterna bidrar till exkludering.

Fortsättningsvis har Ihrskog (2006) undersökt *hur* elever skapar sociala relationer samt *vad* som kan påverka dem. Författaren förklarar att elever söker likheter hos varandra i skapandet av sociala relationer men vart eleverna är bosatta antingen hjälper eller stjälper relationerna, beroende på hur självständiga de kan vara. Även Elvstrand och Lago (2016) har undersökt *vad* som påverkar sociala relationer fast i fritidshemmets verksamhet. De kommer fram till tre orsaker som påverkar. Den första är fritidshemmets regler och struktur, att elever kan behöva avbryta sin lek för mellanmål.

Den andra är elevers vilja till att skapa nya sociala relationer med elever som inte går i samma klass. Den tredje orsaken är exkludering. Vidare har Rönnlund (2015) undersökt skolgårdens miljö och vad eleverna gör och känner kring områdena på skolgården. Författaren belyser att elever ibland använder miljön till något som det egentligen inte är tänkt, även att det finns platser som konkurreras för att flera elever vill använda platsen för olika ändamål. Avslutningsvis undersöker Lager (2021) vilket utrymme eleverna får på fritidshemmet av fritidslärare. Författaren tydliggör att det krävs ett engagemang av fritidslärarna för att ett utrymme ska kunna skapas, även att fritidslärarnas förhållningssätt är stöttande, inspirerande samt att de är delaktig i elevers sociala arena.

3.2 Elevers läran och utveckling - sociala relationer

Dahl (2014) och Jonsson (2018) beskriver att en del av fritidslärarnas uppdrag är att lära elever att utveckla sina sociala relationer och att detta ofta sker genom leken. Vidare förklarar Dahl (2014) att de krävs att elever lärt sig inträdesstrategier för att få möjlighet att delta i den sociala gemenskapen. Detta menar författaren dock är något som elever behöver hjälp med till en början som de sedan kan utveckla själva. Även konflikthanteringsförmågan är något som elever kan behöva hjälp med till en början av en mer kompetent individ. Dahl (2014) förklarar att det finns elever som inte besitter den förmågan och att de därmed inte kan upprätthålla sina sociala relationer. Därför krävs det att fritidsläraren är en stöttande hand vid konflikthantering när elever inte har förmågan att lösa det själva. Fortsättningsvis beskriver Jonsson (2018) elevers sociala lärande som något som pågår hela tiden utan någon vidare planering. Författaren menar att elever i fritidshemmet ges möjlighet att utveckla sina kommunikation-, empati- och ansvarsförmågor genom de sociala relationerna. Ansvarsförmågor är dock något som elever utvecklar successivt, beroende på vart i utvecklingen de är (Jonsson, 2018). Därför kan de krävas hjälp av en mer kompetent till en början. Vidare tydliggör författaren att för att ett socialt lärande ska kunna ske, krävs en trygg social miljö.

3.3 Inre påverkan av sociala relationer

Den sociala miljöns påverkan av sociala relationer har Dahl (2014), Jonsson (2018), Lago och Elvstrand (2019c) samt Elvstrand och Lago (2016) undersökt. I den sociala miljön sker både inkludering och exkludering av elever (Dahl, 2014; Elvstrand & Lago, 2016; Lago & Elvstrand, 2019c). Att skapa en ”vi-känsla” i gruppen är därför en viktig aspekt i att skapa ett gott socialt klimat (Dahl, 2014). Författaren tydliggör även att den fysiska miljöns förutsättningar är begränsad, och att fritidslärare kan behöva skapa mindre rum i det stora rummet för att elever ska ges möjlighet att leka ostört i mindre grupper. Detta kan dock orsaka exkludering.

Hur elever kan bli exkluderade förklarar Lago och Elvstrand (2019c). De beskriver tre olika teman om *hur* elever kan bli exkluderade i fritidshemmets verksamhet. Dessa är: *villkorligt deltagande*, *osynlig* och *verbal exkludering*. I det villkorliga deltagandet så beskrivs en situation där en elev får tillåtelse att delta i leken, dock endast på de övriga elevernas villkor. Detta menar Lago och Elvstrand (2019c) är en ohållbar social relation

då den bygger på makt och obalans. I det andra temat som är osynlig beskrivs det att elever ibland kan ses som osynliga då de varken interagerar med andra elever eller med vuxna. Detta har och göra med fritidshemmets organisation och det stora elevantalet som deltar i fritidshemmets verksamhet menar de. Elever som klassificeras som osynliga ”bara är”, och smälter därför in i miljön likt en kameleont. Det sista temat som Lago och Elvstrand (2019c) beskriver är den verbala exkluderingen, som förklaras ske öppet genom att säga ”nej, du får inte vara med”. Detta menar de är en problematik gällande fritidshemmets valfrihet, att eleverna själva kan bestämma vad de vill leka och med vem. Något som är återkommande mellan dessa tre teman om exkludering menar Lago och Elvstrand (2019c) handlar om personalens närvaro, att de ofta bara ser en ögonblicksbild av vad som sker på fritidshemmet. Vidare har Jonsson (2018) kommit fram till att hur det sociala klimatet ter sig påverkar tryggheten i gruppen. När eleven har självkännet om hur det egna beteendet påverkar andra människor, kan i ett vidare anseende påverka hur eleverna behandlar varandra, vilket även påverkar hur de känner kring att befinna sig i den sociala kontexten.

3.4 Yttre påverkan av sociala relationer

Forskning om den fysiska miljöns påverkan av elevers sociala relationer har Ihrskog (2006), Dahl (2014) och Rönnlund (2015) undersökt. De menar *hur* den fysiska miljön är konstruerad har en påverkan på elevers relationsskapande. Ihrskog (2006) förklarar att *hur* närområdet är utformat kan inbjuda eller avgränsa barns vardagsliv runt hem och skola. Enligt henne har elever som bor och går i skolan inom ett område som är lättillgängligt och utan trafikerade vägar att ta sig förbi, lättare att skapa sociala relationer. Därför att de själva kan ta sig till och från kompisar och ställen att umgås på utan vårdnadshavares hjälp. I ett annat område som undersöktes fanns inte samma möjligheter. Miljön hade trafikerade vägar, inga lekplatser och barnen var därför i behov av hjälp av sina vårdnadshavare för att möta kompisar och ta sig till platser att umgås. Därför hade dessa barn svårare att skapa sociala relationer då det krävdes stöd för att upprätthålla dem.

Dahl (2014) förklarar även att vissa miljöer kan hjälpa medan andra kan stjälpa sociala relationer. Författaren förklarar att miljöer som inspirerar elever att göra saker tillsammans kan vara en hjälpande hand i relationsskapandet. Vidare berättar författaren att det är vanligt att fritidshemmets verksamhet delar lokaler med skolan och erhåller därför att det krävs att vara flexibel i sitt arbete för att kunna möta alla elevers önskemål. Genom att exempelvis skapa mindre rum i den stora miljön där elever har möjlighet att dra sig undan och leka ostört. Detta menar Dahl (2014) dock kan stjälpa sociala relationer då elever kan bli exkluderade. Vidare belyser Rönnlund (2015) att skolgårdens miljö även den kan ha en påverkan på elevers sociala relationer. Författaren förklarar att det finns platser på skolgården som är konstruerad för elever men som samtidigt medför en konfliktfylld stämning. Den konfliktfyllda stämningen kopplas till att få tillträde till platsen först, eleverna skyndar sig därför ut för att ta utrymme som sitt eget.

Ytterligare en aspekt som Rönnlund (2015) kom fram till var att det planerade utrymmet av vuxna inte alltid verkställdes, utan fick en ny mening hos eleverna. Exempelvis blev regnskyddet en plats att leka tagen på och skateboardrampen blev en plats för mellanstadieeleverna att sitta och prata med varandra. Förväntningarna på platsen fick på så vis en annan mening utifrån elevernas perspektiv.

3.5 Fritidslärares påverkan av elevers sociala relationer

Dahl (2014), Jonsson (2018) och Lager (2021) diskuterar fritidslärares förhållningssätt och elev-personal relationer och vad de har för påverkan på elevers tid på fritidshemmet. De har dock utgått från olika perspektiv. Lager (2021) har gjort gruppintervjuer med elever och har därför ett barns perspektiv på sin undersökning. Medan Dahl (2014) och Jonsson (2018) har haft fokus på fritidslärares arbete med sociala relationer, där Dahl (2014) har observerat och intervjuat fritidslärare, medan Jonsson (2018) utfört gruppintervjuer med fritidslärare.

Enligt både Dahl (2014) och Lager (2021) byggs relationer mellan elever och personal av tillit, välbefinnande och att aktivt delta i fritidshemmets sociala arena med elever. Jonsson (2018) betonar att det sociala lärandet är ett underförstått arbetssätt som fritidslärares gemensamma förhållningssätt grundar sig i. Det kommunikativa ses som ett verktyg fritidslärare har att använda sig av, för att bygga relationer och för att utveckla elevers sociala kunskaper. Dahl (2014) förklarar att en viktig del i att bygga relationer med elever handlar om att kunna läsa av olika situationer, hur de ska bemöta olika elever. Det handlar även om att vara tillgänglig, lyhörd och kunna föra ett samtal med elever om deras intressen, erfarenheter och behov.

Jonsson (2018) uttrycker att samtalet är det främsta arbetssättet fritidslärare har att arbeta med, som gynnar både relationer mellan elev-lärare som elev-elev. Författaren lyfter även att fritidslärarna uttrycker att verksamheten bör grunda sig på elevernas önsknings och intressen för att främja deras relationer med varandra. Relationen mellan personal och elever grundar därför vilket utrymme elever får på fritidshemmet. Lager (2021) lyfter att om det inte existerar en relation mellan elever och personal därför kan hämma elevers lek. Författaren tar upp ett exempel på en situation där några elever fått tillåtelse av en fritidslärare att leka på en plats i skogen, när en annan fritidslärare kommer och säger att de inte får leka där. Författaren antar därför att det inte finns någon etablerad relation mellan den vuxna och eleverna och att det därav inte finns någon tillit eller förtroende mellan dem. Relationen hämmar därmed elevers lek samt vilket utrymme de får i verksamheten.

Vidare beskriver Jonsson (2018) att samarbetsövningar stärker elevers relationer och att de har möjlighet att utveckla sina sociala färdigheter genom detta. Att skapa aktiviteter där både elever och personal deltar beskriver därför Dahl (2014) som ett ypperligt tillfälle för att skapa sociala relationer både mellan elev-elev och elev-personal. Att fritidslärarna aktivt deltar i elevers lek beskriver även Lager (2021) som en åtrådd kvalitet i relationsskapandet mellan elever och personal. En tolkning som författaren gör

är därför att elever söker sociala relationer med personal för att skapa trygghet i fritidshemmets verksamhet. Att skapa trygghet i fritidshemmets verksamhet blir därför en kvalité som fritidslärare etablerar genom att vara tillgänglig för att skapa sociala relationer (Dahl, 2014).

3.5 Sammanfattning

Det som synliggörs i den tidigare forskningen är om fritidslärarnas förhållningssätt har en stödjande karaktär, samt att de är engagerade och närvarande i elevers aktiviteter gynnar elevers sociala relationer (Jonsson, 2018; Dahl, 2014; Lager, 2021). Även miljöns konstruktion är av betydelse för elevers relationsskapande. Är den inbjudande för elever att delta i? Finns det utrymme för dem att leka i mindre grupper? Eller skapar den exkludering? (Dahl, 2014; Elvstrand & Lago, 2016; Lago & Elvstrand, 2019c; Rönnlund, 2015). Det framgår även att verksamhetens innehåll är av betydelse för elevers intressen och behov, fritidshemmet är därför en social arena där elever kan skapa nya sociala relationer (Dahl, 2014; Ihrskog, 2006). Avslutningsvis belyser forskningen att det finns olika faktorer som påverkar elevers sociala relationer. Det är fritidshemmets struktur och regler, elevers vilja till att skapa nya sociala relationer samt exkludering i verksamheten (Elvstrand & Lago, 2016).

4. Teori

Undersökningen utgår från ett sociokulturellt perspektiv där människor ses som sociala varelser som interagerar med varandra. Vygotskij (2001) förklarar att människor endast har möjlighet att utvecklas på ett naturligt sätt genom social interaktion, där leken framförs som ett av de viktigaste elementen. Inom det sociokulturella perspektivet ges språkliga handlingar i mötet med andra en viktig roll för att utveckla kunskap (Nilholm, 2016; Säljö, 2020).

4.1 Sociokulturellt perspektiv – begreppsbank

Grundaren av det sociokulturella perspektivet är Lev S. Vygotskij (Strandberg, 2017; Säljö, 2020). Ett av de centrala begreppen inom det sociokulturella perspektivet är *mediering* (Säljö, 2020). Det betyder att människan använder sig av kulturella verktyg för att utvecklas i samspel med andra människor. I det sociokulturella perspektivet finns det ytterligare två verktyg förklarar Vygotskij (2001), de *språkliga* och *materiella* verktygen. Genom språket kan människan förstå, förklara och förmedla kunskap till andra människor. Språket blir därför en förlängning av människans tankar och idéer (Sandberg, 2017; Säljö, 2020; Vygotskij, 2001). De materiella verktygen är däremot fysiska redskap som används vid exempelvis lek. I vår undersökning kommer vi för att förstå vad elever använder för att utvecklas i det sociala samspelet använda begreppet *mediering*. Ett annat centralt begrepp inom det sociokulturella perspektivet är utvecklingszonen, även kallat för den *proximala utvecklingszonen* (Strandberg, 2017; Säljö, 2020; Vygotskij, 2001). Vygotskij (2001) argumenterar för att människan lär sig saker både själv och tillsammans med andra, dock sker utvecklingen inom den enskilda människans proximala utvecklingszon. Vygotskijs (2001) idé var att människor genom att få hjälp och stöd av andra människor lättare skulle nå en utveckling. I undersökningen kommer vi att använda begreppet *proximala utvecklingszonen* för att beskriva hur elever samspelar och påverkar varandra, där de kan ta hjälp av en mer kunnig inom området som utforskas.

Utvecklingen av det abstrakta tänkandet etablerar sig i kapaciteten att hitta på och att föreställa sig enligt Vygotskij (1995). Fantasiförmågan hos barn delas upp i två stadier, först behöver barnet använda sina tidigare erfarenheter för att bygga upp sin fantasi, för att i nästa stadie leka ut sin fantasi i den mångfacetterade verkligheten (Vygotskij, 1995). Han uttrycker att barn inte kan skilja mellan en sak och representationen eller betydelsen av saken. Fortsättningsvis beskriver han att när barnet börjar föreställa sig och hittar på att till exempel en pinne är en häst öppnas en ny dimension. Barnet börjar då inse att representationen eller betydelsen av saken kan skilja sig från föremålet, och pinnen kan därför bli en häst. Leken blir därför ett kulturellt verktyg för barns utveckling där de använder sig av språket och symboler (Nilholm, 2016; Säljö, 2020; Vygotskij, 1995). Detta gör det abstrakta tänkandet och utvecklingen av det tillgängligt för barnet och ett verktyg för att utvecklas tillsammans med andra (Vygotskij, 1995). Begreppen *fantasi och kreativitet* kommer att användas i undersökningen för att synliggöra vad som påverkas och påverkar elevers sociala relationer enligt fritidslärare.

5. Metod

Denna undersökning är en kvalitativ studie där syftet är att undersöka fritidslärares perspektiv för vilka förutsättningar det finns för sociala relationer på fritidshemmet. En kvalitativ metod är en undersökningsform där forskaren kan fördjupa sig i ett visst fenomen med få informanter (Bryman, 2011). Att använda sig av en kvalitativ metod i denna undersökning blir därför lämpat till syftet och frågeställningar. Undersökningen bygger på semistrukturerade intervjuer med utbildade lärare i fritidshem. I denna del av undersökningen presenteras datainsamlingsmetod, efteråt redogörs urvalet av undersökningen. Vidare beskrivs undersökningens genomförande som fortsätter med databearbetning och analysmetod. Avslutningsvis diskuteras de etiska överväganden som vidtagits.

5.1 Datainsamlingsmetod

Syftet med undersökningen är att skapa förståelse utifrån fritidslärares perspektiv för vilka förutsättningar det finns för sociala relationer på fritidshemmet. Ett gynnsamt tillvägagångssätt i vår undersökning blir därför att använda semistrukturerade intervjuer som datainsamlingsmetod. För att informanterna ska ha goda möjligheter att ge ett utförligt svar och för att vi som intervjuare ska ha möjlighet att ställa följdfrågor. Bryman (2018) beskriver semistrukturerade intervjuer som en intervjumetod som kan liknas vid ett samtal. Frågorna som ställs är öppna och informanterna har möjlighet att svara utförligt och beskrivande, vilket gynnar undersökningen när mer data blir tillgängligt. Som stöd till intervjuer skapades en intervjumall (Bilaga 3) med två huvudteman, sociala relationer och lek.

5.2 Urval

I undersökning har det använts två urval, målstyrt och bekvämlighetsurval. Det första urvalet vi gjorde var ett målstyrt urval, som Bryman (2018) beskriver är ett urval där forskaren strategiskt väljer ut sina informanter för forskningens ändamål. I vårt fall var det fritidslärare, eftersom syftet med undersökningen är att skapa förståelse utifrån fritidslärares perspektiv för vilka förutsättningar det finns för sociala relationer på fritidshemmet. Det andra urvalet vi gjorde var ett bekvämlighetsurval, då vi valde informanter som vi redan hade en relation med. Bryman (2018) beskriver bekvämlighetsurval som ett urval där forskaren hittar sina informanter i sin närhet som har betydelse för undersökningen. Undersökning bygger på två skolors fritidslärare där totalt sju personer som är utbildade lärare i fritidshem har intervjuats. Skolorna ligger båda i samma stad men i olika stadsdelar och är förhållandevis lika i socioekonomisk status men har olika antal inskrivna på fritidshemmet. Både informanterna och skolorna har fått fiktiva namn i och med konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet, 2017).

Tabell 1: skola och informanternas fiktiva namn

Skola 1: Skogen	Marina	Mikaela	Saga	
Skola 2: Havet	Ida	Ronja	Annika	Tuva

5.3 Genomförande

Inför undersökning började vi med att formulera syftet samt frågeställningar. Efter det formulerades ett missivbrev (Bilaga 1) med information om undersökningen till informanterna, samt intervjufrågor. När det var godkänt, mejlades det ut en förfrågan om att delta i undersökningen med bifogat missivbrev till tänkta informanter. Responsen på mejlet var dock bristfällig, vilket kan bero på att vi inte var tillräckligt tydliga med att de skulle svara om de ville delta. Därför åkte vi till skolorna och frågade om de ville delta i undersökningen.

Innan intervjuerna, gjordes en pilotstudie för att säkerställa tillförlitligheten av intervjufrågorna. Detta menar Bryman (2018) är ett sätt för att säkerställa att intervjufrågorna inte leder till frågetecken och missförstånd. Vid det första besöket på Skogens skola bokades tre intervjuer. På Havets skola var det lite tuffare med att boka intervjuer. Efter det första besöket så påbörjades en diskussion med fritidslärarna om att delta i undersökningen. En intervju bokades direkt med Tuva. Tyvärr blev den intervjun inställd då hon blev sjuk, men bokades om till ett annat tillfälle. De andra tre informanterna på Havet tog vi kontakt med via digitala verktyg som sms, messenger och mejl för att kunna boka intervjuer. Detta kan liknas med en asynkron kommunikation som Bryman (2018) förklarar är ett sätt att få kontakt via digitala verktyg.

Innan intervjuerna så fick alla informanter skriva under en samtyckesblankett där de skriftligt gav medgivande att delta i undersökningen och att de fått all information (Bilaga 2). Vid intervjutillfällena bestämdes ansvarsområden innan, där den ena hade huvudansvar att intervju och den andra hade huvudansvar att anteckna med papper och penna samt lyssna. Detta i syfte till att inte prata i mun på varandra, och för att klargöra arbetsområden. Både den med huvudansvar för intervjun och den som antecknade hade möjlighet att ställa följdfrågor vid intervjutillfällena. Alla intervjuer spelades in med hjälp av appen Röstmemon för att informanternas svar är det som ska spegla undersökning. Därför var det av vikt att intervjuerna spelade in för att utesluta att viktig information gick förlorad samt att analysen skulle bli så korrekt som möjligt. Bryman (2018) tydliggör även att en inspelad intervju gör analysen av undersökningen mer detaljerad samt att det ökar forskarens minne då den kan lyssna på intervjun flera gånger. När intervjuerna var klara delade vi ljudfilerna med varandra via mobiltelefonen. Sedan transkriberades data ordagrant. En valde att spela upp ljudfilen via mobiltelefonen på långsam hastighet och anteckna samtidigt. Den andra förde över ljudfilen till datorn och använde verktyget *diktera* i Word Officepaketet, som är ett verktyg som skriver ner ljudfilen i text. Efter det gick hen igenom texten och rättade till felskrivningar genom att lyssna på ljudfilen flera gånger.

5.4 Databearbetning av intervjumaterial samt analysmetod

I undersökning har vi valt att göra en tematisk analys, vilket Bryman (2018) förklarar är en analysmetod där forskaren tematiserar den data som framkommit. I transkriberingen

skrevs allt som både vi och informanterna förmedlade vid intervjutillfället. Detta i syfte för att få en överblick på intervjuerna. När alla intervjuer var transkriberade skrev vi ut alla intervjuer och läste igenom dem var och en för sig vågrätt flera gånger och anteckna eventuella teman bredvid. Detta i syfte för att vi själva skulle ha möjlighet att bilda en egen uppfattning om resultatets innehåll. När vi läst igenom alla intervjuer lästes eventuella teman lodrätt gemensamt och sedan jämfördes teman med varandra. Då uppmärksammades ett mönster av likheter och skillnader, där data som inte var relevant sällades bort för att behålla en röd tråd. Att först läsa vågrätt för att sedan läsa lodrätt menar Bryman (2018) är en metod för att kunna se det som upprepas och därmed bilda teman. Som vägledning har vi haft den sociokulturella teorin i åtanke av teman. Dessa faktorer är: 1) *Olika aspekter av sociala relationer*, 2) *Lärande och utveckling av sociala relationer* samt 3) *Förutsättningar i fritidshemmets verksamhet för sociala relationer*.

5.5 Tillförlitlighet

Inom kvalitativ forskning finns det ett paraplybegrepp som är *tillförlitlighet* som innefattar de kvantitativa begreppen validitet och reliabilitet (Bryman, 2018). Paraplybegreppet berör: *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* och *objektivitet*. Inom en kvalitativ undersökning är det dessa fyra begrepp som synliggör undersökningens kvalitet.

Med *trovärdighet* menar Bryman (2018) att undersökningens resultat ska spegla informanternas verklighet. I undersökning har vi tagit avstamp i de etiska principerna och noggrant informerat informanterna om undersökningens moment och syfte. Som metod har vi använt semistrukturerade intervjuer, som är en intervjumetod som liknar ett samtal där följdfrågor kan ställas för att klargöra att informationen uppfattats rätt. Detta i syfte för att öka trovärdigheten. Innan intervjuerna genomfördes gjorde vi en pilotstudie där vi noggrant gick igenom intervjuguiden för att ha möjlighet att ändra frågorna så att informanterna så öppet som möjligt kunde besvara frågorna efter deras egna tolkningar.

Överförbarhet innebär om undersökningens resultat kan speglas i en annan kontext (Bryman, 2018). I undersökning har sju olika fritidslärare på två olika skolor med tillhörande fritidshem intervjuats, för att få ett om möjligt varierat resultat som speglar olika förutsättningar. Skolorna och fritidshemmen är förhållandevis lika i socioekonomisk status men är belägna i olika stadsdelar och har olika antal inskrivna elever på fritidshemmen. Bryman (2018) tydliggör att kvalitativa undersökningar ofta görs med en mindre grupp eller få individer då den som undersöker vill utforska informanternas tolkningar av fenomenet i deras naturliga miljö.

Pålitligheten i undersökningen beskrivs av Bryman (2018) som att undersökningens alla faser skildras fullständigt transparent inför den som granskar. I undersökning har vi därför varit noggranna med att återge informationen grundligt i de olika avsnitten för att beskriva processen utförligt, för att en utomstående ska förstå.

Objektivitet förklaras som att forskaren är medveten om sin förförståelse kring det fenomen som undersöks och hur det kan påverka undersökningen. För att behålla objektivitet i undersökningen bör forskaren hålla sig opartisk till undersökningens deltagare och miljö (Bryman, 2018). I undersökningen som genomförts har vi haft insikt om att de förkunskaper vi har kring fenomenet kan påverka vår analys, eftersom vi båda har arbetat under vår studietid samt läst kurslitteratur om sociala relationer. För att detta inte skulle ske har vi varit noggrann i analysen, att det är fritidslärarna i undersökningens perspektiv som ska synliggöras och inte vår egen. För att en ha neutral inställning till informanterna och platserna under intervjutillfällena valde vi att låta undersökaren utan relation till fritidshemmet ansvara för utförandet av intervjun på respektive fritidshem, medan undersökaren med relation till fritidshemmet förde anteckningar.

5.6 Etiska överväganden

För att våra informanter ska känna sig trygga med undersökning har vi tagit avstamp i de fyra etiska principerna som Vetenskapsrådet (2017) förklarar är: *informationskrav*, *samtyckeskrav*, *konfidentialitetskrav* samt *nyttjandekrav*. För att undersökningen ska erhålla en god kvalitet krävs det av forskaren att använda dessa principer för att öka trovärdigheten och tillförlitligheten (Vetenskapsrådet, 2017). Innan undersökningen startade skickades ett missivbrev ut till informanterna, där information om undersökningen beskrevs. Detta är vad Bryman (2018) och Vetenskapsrådet (2017) beskriver som *informationskravet* att informanterna ska få information om undersökningens alla moment och syfte.

Vidare beskriver Bryman (2018) och Vetenskapsrådet (2017) *samtyckeskravet* som den principen där informanterna ges möjlighet att frivilligt delta i undersökningen och att de när som kan välja att inte längre delta. De fick därför innan intervjuerna skriva under en samtyckesblankett, där de godkände sin medverkan i undersökningen. Fortsatt beskrevs det i missivbrevet att deras namn och arbetsplats inte skulle nämnas utifrån *konfidentialitetskravet* och därmed aidentifiera uppgifterna så det inte ska gå att identifiera undersökningspersoner och platser (Bryman, 2018; Vetenskapsrådet, 2017). I undersökningen användes därför fingerande namn på informanterna och skolorna, vilket de blev informerade om. När undersökningen är klar och inskickad ska allt material som samlats in under intervjuerna raderas enligt *nyttjandekravet* så ingen obehörig får tillgång till informationen som uppgetts (Bryman, 2018; Vetenskapsrådet, 2017). Informanterna fick även informationen att undersökningen skulle publiceras på en databas via Högskolan Gävle och när undersökningen var klar fick de möjlighet att få en kopia av arbetet.

6. Resultat

I denna del presenteras resultat i tre teman. Dessa är 1) *Olika aspekter av sociala relationer*, där det synliggörs olika aspekter som påverkar sociala relationer. 2) *Lärande och utveckling av sociala relationer*, där elevers lärande och utveckling visar hur de sociala relationerna påverkas. 3) *Förutsättningar i fritidshemmets verksamhet för sociala relationer*, där trygghet, förhållningssätt och den fysiska och sociala miljön beskrivs som förutsättningar för elevers sociala relationer.

6.1 Olika aspekter av sociala relationer

I intervjuerna har det kommit fram flera olika svar gällande fritidslärares uppfattning om vad som påverkar sociala relationer. Det är: fantasi och kreativitet, elevers intressen, kommunikation, bearbetning och makt.

En aspekt som fritidslärarna anser har en påverkan på elevers sociala relationer är fantasi och kreativitet. Flera av dem menar att det är genom leken som de ges möjlighet att utveckla sin fantasi. Annika berättar att några elever på hennes fritidshem, använder fantasin som en strategi för att skapa sociala relationer. Fortsatt belyser Tuva att elever ibland inte vet vad de vill göra och att det orsakar att elever som inte kan leka har dött i sin fantasi på ett sätt.

Det är så sorgligt när det kommer barn och säger "jag vet inte vad jag ska göra" och jag säger "vad vill du göra" och de svarar "nej men jag vet inte". Det är så sorgligt för då har dom liksom dött lite grann i fantasin så man måste jobba upp den (Intervju 6, Tuva).

En annan aspekt som en del av fritidslärarna nämner är elevernas intressen. Att elever väljer att umgås med andra elever för att de har samma intressen. Annika menar att eleverna försöker hitta någon som är jämlik och som vill delta i samma aktivitet som den själv. Ida och Ronja förklarar även att elevers intressen kan hjälpa fritidslärare att pusha elever in i en gemenskap, där aktiviteter som eleven tycker om äger rum. Ronja tar upp ett exempel att hon ibland kan sätta sig och spela kort med elever som inte har någon att vara med. Efter ett tag brukar oftast fler elever ansluta sig och Ronja kan avlägsna sig från aktiviteten.

Vidare talar flera av fritidslärarna att kommunikation är något som både övas och äger rum i elevers sociala relationer. Kommunikationen är därför ett verktyg för att skapa sociala relationer och nå elever menar Saga. Tuva, som har en årskurs tre på Havet, har uppmärksammat att eleverna där har utvecklat sin konflikthantering. Hon berättar att under höstterminen var hon tvungen att hjälpa eleverna att lösa konflikter, men att de nu nästan alltid löser sina konflikter själva. Även Mikaela, Ida, Ronja och Annika berättar att de är som en hjälpande hand mellan eleverna vid konflikthantering, då de har hand om yngre elever som inte lärt sig hantera det själv ännu.

Att bearbeta är ytterligare aspekt som en del av fritidslärarna tar upp som en uppfattning av vad som påverkar sociala relationer. Ronja berättar att det finns elever som har upplevt trauman och går igenom sorgprocesser samt att de genom leken får verktyg att hantera dessa känslor. Marina talar också om att eleverna på Skogen ofta lekte lekar kopplade till coronapandemin när den ägde rum för att bearbeta krisen. Även vardagliga saker kan behövas bearbetas. Mikaela berättar om en situation som ägde rum för flera år sen där några elever skulle leka mamma, pappa, barn.

”Jag glömmer aldrig när de lekte mamma pappa barn en gång, så stod de och diskuterade med varandra, vem ska vara vad. Och så var det ”vem ska vara tiggaren som sitter utanför dörren då?” Och det var precis runt den här perioden som tiggare började dyka upp överallt utanför alla affärer. När man skulle gå till affären så skulle det ju sitta en tiggare där. Så då blev det så, aa juste, det hade dom snappat upp” (Intervju 4, Mikaela).

Makt är den sista aspekten som fritidslärarna diskuterar. De menar att både de själva och eleverna besitter på makt. Att fritidslärare går in och styr elevers fria lek är ett sätt att utöva makt menar Annika. Även när elever styr och vägrar kompromissa är något som Marina och Tuva anser är ett sätt för dem att utöva makt på. Tuva tar upp ett exempel på en elev som har svårigheter med att läsa av sociala koder och när hen inte får som den vill, kliver hen bara ur leken. Detta menar både Tuva, Mikaela, Saga och Marina är en problematik, för barn som inte kan leka har inga kompisar och utvecklas därför inte i det sociala samspelet.

6.2 Lärande och utveckling av sociala relationer

I intervjuerna har vi sett att fritidslärarna uttrycker att elevers lärande och utveckling har en stor inverkan i hur de sociala relationerna påverkas. Något som alla fritidslärare i undersökningen uttrycker är att elever lär sig saker genom leken och utan leken skulle de inte lära sig.

Något som alla sju fritidslärare är överens om är att leken är A och O i elevers utveckling av sociala relationer. Det är i leken som elever lär sig och utvecklar sociala färdigheter som regler, turtagning, att kommunicera, fantasi, att samarbeta samt att umgås med andra individer. Marina förklarar att elever ofta lär sig saker i små steg, det kanske inte blir bra första, andra eller tredje gången men till slut knäcker de koden. Fortsatt konstaterar flera av fritidslärarna att elever lär av varandra i både stor och liten utsträckning. Även andra kompetenser som språk och matte är något som elever utvecklar och lär sig i leken. Annika tar upp ett exempel där eleverna leker veterinär, där eleverna både övar på sociala färdigheter och språk och matte då de räknar sina patienter och talar om veterinärens material.

Intervjuperson:

Vad utvecklar de genom leken?

- Annika:* *Sin egen fantasi, sitt förhållande till andra, sociala sammanhang, socialt samspel.*
- Intervjuperson:* *Finns det något de lär sig som inte har med det sociala att göra?*
- Annika:* *De kan ju lära sig mycket, de kan ju lära sig matte och svenska*
- Intervjuperson:* *Kan du ge något exempel?*
- Annika:* *Ja om de leker till exempel om de leker veterinär måste de ju kolla hur många hundar som är sjuka idag, hur många sprutor ska den där ha, hur många köttbullar ska jag steka till mitt lilla barn, språket lär de sig ju, både bra och dåligt kan jag tycka faktiskt.*

Vidare diskuterar alla fritidslärare att det gynnar verksamheten med att ha den åldersintegrerad. På Skogens fritidshem finns det en avdelning där det går ungefär 100 elever. Där är det åldersintegrerat och fritidslärarna där förklarar att detta skapar ett gott klimat för eleverna där alla kan leka med alla. Marina förklarar att den åldersintegrerade verksamheten skapar en acceptans hos eleverna, det blir därför inte konstigt att en äldre elev leker med en yngre elev. På Havets skola ser det lite annorlunda ut, de har totalt fyra avdelningar där de går cirka 70 elever på varje avdelning. Fritidslärarna berättar att det tidigare hade åldersintegrerade avdelningarna, medan de nu har årskursvis så alla årskurser har en varsin avdelning. Detta upplever fritidslärarna som negativt då de menar att flera av eleverna är i behov av både någon äldre och yngre elev för att utvecklas. De förklarar att när de hade åldersintegrerad verksamhet gavs elever möjlighet att lära av varandra på ett annat sätt än vad de gör nu.

Alla fritidslärare är överens om att det både finns positiva och negativa sidor av hur verksamheten är organiserad. Det fritidslärarna på Havet upplever är att eleverna har lättare att hitta nya kompisar i andra klasser som är i samma ålder som dem. Dock händer det att eleverna stöter och blöter i varandra för mycket vilket ofta leder till konflikter förklarar Ida och Annika. Fortsättningsvis uppmärksammar Marina och Saga värdegrundsarbetet som en viktig pusselbit för att utveckla elever till goda samhällsmedborgare. Värdegrundsarbetet är något som fritidslärarna på Skogen arbetar med hela tiden. Det är ett verktyg i deras verktygslåda som genomsyrar hela verksamheten. Från tidig morgon till sen eftermiddag, varje dag. Värdegrundsarbetet lyfts även fram hos fritidslärarna på Havet, dock inte i samma utsträckning. Men beskrivs som ett gruppstärkande arbete som ofta genereras vid skolstart när grupper av elever ska formas.

6.3 Förutsättningar i fritidshemmets verksamhet för sociala relationer

I samtalen med informanterna har det framkommit att tryggheten i fritidshemmets verksamhet har en stor betydelse för elevers relationsskapande. Även fritidslärares förhållningssätt har beskrivits som en förutsättning, likväl den fysiska och den sociala miljön.

Trygghet och förhållningssätt

Något som alla fritidslärare är överens om är att verksamheten måste genomsyras av en trygghet för att eleverna ska ges möjlighet att skapa och upprätthålla sociala relationer. Att skapa en trygg grupp vid skolstart är därför avgörande för elevernas trygghet på fritidshemmet menar både Ida och Annika. Dock finns det en oro gällande att inte hinna se och räkna till för alla elever. Ronja uppmärksammar att ökningen av barnantalet på fritidshemmet samt att personaltäteten minskar, har bidragit till att verksamheten inte har samma kvalitet. Att de inte längre har tid att hälsa på alla barn, vilket i sin tur missgynnar tryggheten.

”Det är ju jättesvårt att överhuvudtaget heja på alla barn en dag. Det säger ju sig självt ju, det blir ju. Det var nån som beskrev det för mig, man har en saft men om man spär ut det för mycket så blir det inget” (Intervju 2, Ronja).

Något som vidare beskrivs av Ronja och Marina är rastaktiviteter som ett bra verktyg för att skapa trygghet hos elever att delta i sociala sammanhang, där de erbjuds en styrd lek när de inte har något att göra. Detta menar de kan gynna elevers relationsskapande då alla elever kan delta. På både Havet och Skogen har de även elever som skapar lektillfällen. På Havet kallas de för rastkompisar och de kan ha bestämt en lek som alla elever kan delta i som exempelvis burken. På Skogen har de i årskurs ett projekt Superhjältar, där läraren drar en sticka varje torsdag innan förmiddagsrasten där eleverna ska leka två och två under hela den rasten. Detta menar Marina skapar tillfällen för eleverna att leka något nytt med någon de vanligtvis inte brukar vara med. Fortsatt beskriver fritidslärarna förhållningssättet som en avgörande faktor till elevers trygghet. Att de är lyhörda, tillgängliga och hjälpsamma verkar fritidslärarna vara överens om som goda kvalitéer för att öka elevers trygghet.

Intervjuare: vilka förutsättningar tror det behövs för att främja elevers sociala relationer?

Tuva: det måste vara tryggt, det måste vara tryggt och man måste ha mycket humor ha mycket glädje ja och ja.

Intervjuare: krävs det någonting av dig som personal?

Tuva: Ja det krävs att jag är trygg, att jag är tydlig, att jag kräver respekt och att jag visar respekt. Även att jag är tillgänglig och lyhörd och medkännande med dem också. Man måste vara vuxen i situationerna och inte blir som de, om de blir

arga och de skäller och kallar en saker. Att man inte svarar med samma mynt, utan att man där tar ett steg tillbaka och är vuxen och stanna upp. Det handlar om lågaffektivt bemötande så man liksom försöker bara få dem att förstå, jag vet hur det känns, men så här måste det få vara, en klippa där i det stormiga havet på något vis (Intervju 6, Tuva).

Att vara en Ja-sägare anser både Ronja och Mikaela vidare som god kvalitet för att gynna elevers sociala relationer och lek. De menar att genom att vara en ja-sägare öppnar det upp dörrar där eleverna får använda sin fantasi och kreativitet. Det krävs även att vara lösningsorienterad menar Marina och tydliggör det med ett exempel där elever från förskoleklassen känt sig otrygga att spela fotboll med årskurs tre på fotbollsplanen. Därav har årskurserna fått olika bestämda dagar och tider när de får spela fotboll för att öka tryggheten. Vidare argumenterar både Ronja och Marina för att elever ska ges möjlighet att leka ostört utan att andra elever ska lägga sig i. Att elever ska kunna säga nej för att skydda sin lek. Detta diskuterar även de övriga fritidslärarna, men menar att på fritidshemmet "får alla vara med" vilket blir ett dilemma i verksamheten. Ska alla få vara med, eller ska eleverna få leka ostört? Fortsättningsvis nämner Ronja att det krävs av fritidslärare att bygga relationer med elever för att kunna läsa av de sociala sammanhangen i fritidshemmets verksamhet. Många av eleverna kan ofta lösa olika situationer själv. Det gäller därför att ibland kunna ta ett steg tillbaka som fritidslärare och ge eleverna förtroendet att de klarar av det.

Förutsättningar med den fysiska och sociala miljön

Att både den fysiska och sociala miljön påverkar vilka förutsättningar som kan influera sociala relationer hos elever, är något som nämns av alla fritidslärare vi intervjuat. Flera av Havets fritidslärare belyser vikten av fritidshemmets lokaler. Ida förklarar att det är i den fysiska miljön som elever kan finna andra elever med samma intressen, exempelvis att den eleven leker med det och det vill jag också göra. Vidare förklarar Annika, Saga och Marina att vad som erbjuds och vad som är tillgängligt både materiellt och fysiskt är förutsättningar för elevers sociala relationer.

"Faktorer kan ju vara hur ser miljön ut, är det en sån som jag tycker är inbjudande som barn" (Intervju 5, Saga).

Dock förklarar Ronja att hennes fritidslokaler brister i det. Hon menar då det är många elever som befinner sig på samma plats i stora rum med få möjligheter att dra sig undan och leka ostört, inte gynnar elevernas sociala relationer utan stjälper den. Dock tydliggör hon att de alltid försöker möta alla elevers behov genom att möblera om lokalerna så de passar verksamheten. Samma brister som Ronja beskriver gällande lokaler finns på Skogens skola fast i en annan aspekt, då skolbyggnaden är uppdelad i flera hus där alla elever inte får plats. Därför använder de istället utemiljön under fritidstid.

Något som Saga uppmärksammat är att elever ofta skapa nya relationer när de går på utflykt, men inte i lika stor utsträckning när de är på hemmaplan. Detta menar hon kan bero på att de byter miljö, och att den nya miljöns utformning gynnar skapandet av nya sociala relationer. Vidare talar Marina och Saga om fysiska platser där elever interagerar med varandra och bestämmer vem som ska leka med vem och vad de ska leka. Marina framhåller att det är i hallen som det sociala börjar och att hon därför tycker att det är viktigt att det befinner sig vuxna där som kan fånga upp om någon hamnat utanför.

Fortsättningsvis är det flera av fritidslärarna som nämner att det är av vikt att ha en trygg miljö. En sak som Ronja belyste var att en del av eleverna som går på fritidsklubben ibland spenderar tid på fritidshemmet. Något som hon ansåg beror på att de eleverna känner sig bekväma och trygga i den miljön då de innan spenderat mycket tid där. För att skapa en trygg miljö brukar Mikaela använda leken som ett verktyg, där eleverna har möjlighet att utveckla sociala relationer. Något som vidare beskrivs som en förutsättning är att ha ett öppet klimat för att främja elevers sociala relationer. Däremot påpekar både Marina, Annika och Ronja att det har blivit en tuffare miljö för eleverna. Elever är mer stressade nu och har mer krav från omvärlden och tvingas växa upp för tidigt menar Marina. Annika instämmer och påpekar att det hårda klimatet bara har ökat med tiden. Elever har ingen ro att leka en och samma lek länge utan hoppar mest runt och byter lek. Vilket enligt både Ronja och Annika kan bero på hur samhället ser ut i stort, där det ska ske saker hela tiden.

6.4 Sammanfattning

I resultatet framgår det att fritidslärarna har olika uppfattningar om vad som påverkar elevers sociala relationer. Det är: *elevers fantasi och kreativitet* som de genom leken kan ges chans att öva. *Elevers intressen* som har en påverkan av vem de väljer att samspela med. *Kommunikation* som fritidslärarna beskriver som ett verktyg för att kunna hjälpa elever in i sociala relationer. Ytterligare en aspekt är att elever som genomgått traumatiska händelser behöver *bearbeta* det tillsammans för att förstå sin omvärld. Det framkom även att utövning av *makt* har en påverkan på sociala relationer. I frågan om hur elevers sociala relationer påverkas framgår det att kommunikation och samspel är avgörande. En faktor som är viktig i den processen enligt de intervjuade fritidslärarna är vilka andra elever de får samspela med, och kan lära sig sociala koder av. Även gruppstärkande värdegrundsarbete och samarbetsövningar lyfts fram som betydelsefulla i arbetet med elevers sociala relationer och samspel, speciellt under skolstart när eleverna är nya för varandra. Det framgår även, om eleverna känner en trygghet med varandra i gruppen, ökar möjligheterna för att skapa sociala relationer. Förhållningssättet till elevernas aktiviteter och att vara en Ja-sägare bidrar även det till att elevernas sociala relationer gynnas. Ytterligare så framgår att med ett utrymme som inbjuder till lek ökar förutsättningarna för elevernas sociala relationer. Den sociala miljön och hur det känns att vara där anses också av vikt, då elever som känner sig bekväma i sin omgivning lättare skapar kontakt med andra. Dagens samhällsklimat formuleras dock som stjälpande i det, då allt ska gå fort.

7. Analys

I den här delen av undersökningen kommer analysen av resultatet utifrån det sociokulturella perspektivet analyseras. Genom begreppen *mediering*, *proximala utvecklingszonen* samt *fantasi och kreativitet* kommer vi att tolka vad resultatet beror på. Vi kommer att analysera teman i kronologisk ordning, där 1) *Olika aspekter av sociala relationer* kommer först, efter det kommer analysen 2) *Lärande och utveckling av sociala relationer* att presenteras. Slutligen kommer 3) *Förutsättningar i fritidshemmet för elevers sociala relationer* att analyseras.

7.1 Olika aspekter av sociala relationer

Att elever bearbetar olika saker som de varit med om eller sett kan tolkas som att elever försöker förstå världen genom både materiella och språkliga verktyg. I exemplet som Mikaela beskriver handlar det om när en flyktingvåg kom till Sverige och människor utanför affären som tiggde pengar började dyka upp. Leken blev ett sätt för eleverna att bearbeta vad de sett och där med skapa socialt samspel. Vidare förklarar några av fritidslärarna att elever använder sina intressen som strategi för att skapa en gemenskap. Detta kan tolkas som att elever söker likasinnade och för att de ska kunna utvecklas sina kompetenser. Kommunikation är ytterligare en aspekt som nämns har en påverkan på elevers sociala relationer. Detta uppfattar vi som att språkliga verktyg behöver övas på, som i enlighet med vad Vygotskij (2001) uttrycker är en förlängning av människans tankar och idéer. Elever som inte besitter de nycklar som krävs i det sociala samspelet och istället går ur leken när det inte går som eleven tänkt, som beskrivs av Marina och Tuva. Detta kan tolkas som att den proximala utvecklingszonen inte utmanas, eller utmanas för mycket i leken (Vygotskij, 2001).

7.2 Lärande och utveckling av sociala relationer

Både språkliga och materiella verktyg används där elever ges möjlighet att utvecklas i det sociala samspelet. Detta på grund av att elever både kommunicerar och använder materiella verktyg i leken tillsammans. Det kan tolkas som att eleverna medierar kunskap kring sociala relationer och samspel med hjälp av de kulturella verktygen.

Hur fritidshemmen är organiserade anses vidare vara av vikt för elevers utveckling anser fritidslärarna i undersökningen. Marina beskriver att genom att ha verksamheten åldersintegrerad öppnar det upp för att elever som befinner sig i olika stadier i utvecklingen har möjlighet att interagera med varandra. Det kan tolkas som att elever har möjlighet att lära sig utefter sin proximala utvecklingszon av en mer kompetent kamrat. Fritidslärarna på Havet, som har ett åldersuppdelat fritidshem, talar om att när de hade åldersintegrerat fanns det mer möjligheter för de äldre eleverna att lära de yngre eleverna hur man behandlar varandra. Enligt Vygotskij (2001) utvecklas människor i samspel med andra, och den har möjlighet att utvecklas utefter sin proximala utvecklingszon (närmaste stadie) när denne utvecklar ny kunskap.

Fortsättningsvis tolkar vi det som att fritidslärarna på Skogen använder värdegrundsarbetet som ett medierande redskap, där fritidslärarna förstår *vad* och *hur* de ska arbeta för att skapa ett gott klimat i verksamheten. Att fritidslärarna på Havet inte i samma utsträckning diskuterar värdegrunden kan tolkas antingen som att de ser det som en självklarhet att de arbetar med värdegrunden, eller att de vid specifika tillfällen aktivt arbetar med den. Oftast vid skolstart där grupper av elever ska formas nämns gruppstärkande övningar med värdegrundskaraktär.

7.3 Förutsättningar i fritidshemmet för elevers sociala relationer

En uppfattning hos fritidslärarna är att elevers trygghet i både verksamheten och i olika elevgrupper är viktig för att elever ska kunna skapa och upprätthålla sociala relationer. Det kan tolkas som att det krävs att verksamheten har en trygg miljö för att elever ska kunna utvecklas i enlighet med sin proximala utvecklingszon. Vilket kan liknas med det Jonsson (2018) förklarar, att det krävs en öppen social miljö för att utveckling ska ske. Vidare finns det en problematik som Ronja beskriver gällande att inte hinna se alla elever. Vilket kan bero på att fritidslärarna har mindre möjlighet att stötta elevers utveckling och vara en kompetent vägledare.

Något som vidare lyfts som en förutsättning för sociala relationer är fritidslärarnas förhållningssätt. Fritidslärarna menar att det krävs att vara lyhörda, tillgängliga och hjälpsamma. Vilket kan tolkas som att det krävs en relation mellan fritidslärare och elev för att detta ska kunna vara möjligt att göra. Genom rastaktiviteter, där fler elever deltar öppnar upp för att nya sociala relationer byggs och/eller att ett intresse kring aktiviteten etableras. På så vis tolkar vi det som att eleverna medierar ny kunskap kring dessa fenomen, främst genom materiella verktyg. Rastkompisar och projektet superhjältar har elever ansvaret över aktiviteterna. Rastkompisar, som är äldre elever som organiserar lekar, likt rastaktiviteter, där de kan visa yngre elever *vad* och *hur* man kan leka, men även hur man beter sig mot varandra. Vilket kan tolkas som att eleverna får möjlighet att hjälpa yngre elever i enlighet med sin proximala utvecklingszon. I projektet superhjältarna paras eleverna ihop slumpvis inför rasten. Där kan det både hjälpa och stjälpa elevers utveckling tänker vi. Eleverna kan utmanas till nya upptäckter och nya sociala relationer, men kan även hämmas av att just de elever som blivit ihopparade är så långt ifrån varandra i utvecklingen.

Vidare tar både Mikaela och Ronja upp att en god kvalitet är att vara ja-sägare till elevers idéer av vad de vill göra. Detta tolkar vi som att fritidslärarna utmanar elevernas fantasi och kreativitet där de får tillåtelse att testa sig fram i sin utveckling. Fortsättningsvis diskuterar fritidslärarna dilemmat att få leka ostört eller om alla ska få vara med. Fritidslärarna som anser att elever ska få leka ostört och få skydda sin lek, uppfattar vi är ett sätt där fritidslärarna möjliggör att elevers relation etableras. Medan de fritidslärare som anser att alla elever ska få vara med, uppfattar vi som ett medierande redskap där alla elever ges möjlighet att utveckla sin proximala utvecklingszon. Vilka medierande redskap som finns i verksamheten är en förutsättning för elevers sociala relationer på fritidshemmet och hur dessa sociala relationer utvecklas

uttrycker fritidslärarna. Enligt Vygotskij (2001) används både materiella och språkliga redskap i en människas utveckling, därför tolkar vi det som att de materiella redskapen bör utmana elevernas kunskaper. Vidare beskriver Ronja att lokalerna i fritidshemmet på Havet är dåligt anpassade för den mängd elever som befinner sig där dagligen. Vilket kan göra att det blir konkurrens om materiella redskap på fritidshemmet.

Vidare nämner Saga att elever skapar nya sociala relationer när de går på utflykt till en närliggande lekpark. Vilket kan uppfattas som att den fysiska miljön där utmanar deras fantasi och kreativitet. Att eleverna därför kan kliva utanför sin komfort och pröva nya saker och andra elever att umgås med än vanligtvis. Ihrskog (2006) beskriver i sin forskning att när barn själva utforskar sina sociala relationer på platser som de är bekväma i, kan de som i likhet med Sagas påstående utmana dem till nya upptäckter i sin sociala sfär.

Fortsättningsvis beskriver Saga och Marina att elever planerar *vad* och *med* vem de ska leka i fysiska mellan-utrymmen som hallen. Detta uppfattar vi som en strategi där eleverna använder sina språkliga verktyg för att planera och strukturera sina sociala relationer och aktiviteter, på platser som de behöver ta sig förbi för att komma ut. Likt undersökningen Rönnlund (2015) utförd, som beskriver mellanrum på skolgården som eleverna använder som sociala mötesplatser för att planera med vem de ska vara *med* och *vad* de ska göra. Ännu en problematik som Marina, Ronja och Annika belyser är dagens tuffa samhällsklimat. De förklarar att många av eleverna är stressade och att allt ska gå snabbt. En tolkning av det är att samhället är i förändring där de språkliga verktygen har bytts ut till digitala medel som orsakar stress och konflikter som elever tar med sig till fritidshemmet.

8. Diskussion

I följande del redovisas undersökningens resultatdiskussion och metoddiskussion. I resultatdiskussionen diskuteras likheter och skillnader utifrån undersökningens resultat med tidigare forskning och kurslitteratur. Vidare förs en diskussion om de metodval vi gjort i undersökningen och vilka fördelar och nackdelar de bidragit med. Avslutningsvis diskuteras och ges förslag på fortsatt forskning samt slutsatser på undersökningen.

8.1 Resultatdiskussion

Knutsdotter Olofsson (2009) beskriver att genom leken får barn utrymme att träna på att visa empati och medkänsla till varandra, vilket kan skapa lugn och trygghet i gruppen. Detta är något som Jonsson (2018) även tydliggör i sin studie och menar att, för att ett socialt lärande ska kunna ske krävs det att ha en trygg social miljö. Att skapa en trygg och öppen miljö för elever att utveckla sina sociala relationer på menar fritidslärarna i undersökningen är av vikt. Dahl (2014) trycker på att det krävs en vi-känsla i fritidshemmets verksamhet för att skapa ett öppet socialt klimat. Vidare uttrycks det av Annika, för att trygghet ska uppnås är gruppstärkande övningar i början av skolåret av vikt, när elevgruppen är ny, för att eleverna ska kunna slappna av och känna sig bekväma i fritidshemmets miljö. Fortsättningsvis lyfter fritidslärarna i undersökningen att deras förhållningssätt och relationer med elever har en påverkan på elevers tillvaro i fritidshemmets verksamhet. Detta instämmer både Johansson (2011), Frelin (2012) samt Andreasson och Allard (2015) och förklarar att relationer med elever som bygger på förtroende och engagemang gynnar elevers tillvaro på fritidshemmet. Även Lager (2021) belyser detta och menar att relationer mellan elev och lärare ger dem mer utrymme att utöva sina relationer självständigt. Vidare tydliggör Andreasson och Allard (2015) att det även är av vikt att fritidslärare etablerar en relation med vårdnadshavare till elever för att trygghet ska uppnås.

Lago och Elvstrand (2019c) lyfter vidare att ett sätt att bli exkluderad i fritidshemmets verksamhet kan vara att vara att "bli" osynlig och att detta kan ha att göra med skolans organisation och det stora elevantalet, att elever därför smälter in i miljön likt en kameleont. Detta påpekar Ronja kan vara en svårighet med att skapa relationer med elever och att det stora elevantalet som deltar i fritidshemmets verksamhet och bristen på personal har en bidragande faktor. Detta är också något som Jonsson (2018) påpekar i sin studie där fritidslärare uttryckte att stora barngrupper gör att de inte kan ha samma individuella kontakt med elever som tidigare, vilket hindrar att aktiviteter inte kan utföras i samma utsträckning. Fortsättningsvis beskriver Lago och Elvstrand (2019c) att fritidslärare bara ser en ögonblicksbild av vad elever gör på fritidshemmet, vilket bekräftar det Ronjas uttrycker med att inte hinna upptäcka saker som sker i verksamheten. Lago och Elvstrand (2019c) menar att exkludering kan ske när fritidslärare inte har möjlighet att ha uppsikt över elever, och att eleverna utelämnas i sina sociala relationer utan en hjälpande hand.

Fritidslärarna i undersökning uttrycker att de i konfliktsituationer försöker tillgodose elevernas behov av vägledning, men att de försöker involvera eleverna i lösningar för att de ska utveckla sina sociala kompetenser. Vidare argumenterar Ronja och Marina att elever ska ges möjlighet att leka i mindre grupp utan att bli störda, medan de andra fritidslärarna står fast vid att ”alla får vara med”. I undersökningen Rönnlund (2015) utförd, om en skolas skolgård som villkor för elevers sociala relationer, uttrycks det att trots det gemensamma ”alla får vara med”, så fanns det platser som elever använde för att planera elever emellan vad de skulle göra under dagen eller rasten. I undersökning bekräftar både Saga och Marina att mellan-utrymmen, som hallen, används av elever för att upprätthålla sina sociala relationer och planera vad de ska leka tillsammans under dagen eller rasten. Lago och Elvstrand (2019c) argumenterar för att elever kan exkluderas om de lämnas åt sig själva att upprätthålla sina relationer, och uttrycker att vuxna bör hålla sig i närheten vid sådana situationer. I undersökning framhåller Marina att hon tycker att det är viktigt att finnas tillgänglig i hallen för att undvika att elever exkluderas, och att finnas där som en hjälpande hand om det skulle ske.

Enligt Ihrskog (2006), Dahl (2014) och Rönnlund (2015) har den fysiska miljöns utformning en påverkan på elevers sociala relationer. Hur den fysiska miljön är utformad och används anser även Saga är av betydelse för elevers sociala relationer i undersökning. Hon förklarar att elever på hennes fritidshem har lättare att skapa nya sociala relationer när de byter miljö och går utanför skolans gränser. Vidare diskuterar Rönnlund (2015) att elever konkurrerar om platser för att utföra vissa aktiviteter. Detta kan liknas med det Saga berättar om att byta miljö, där eleverna skapar nya sociala relationer med varandra för att platsen inte är lika bunden till vem eleverna brukar vara med utan mer på vad de gör.

Fortsättningsvis diskuterar både Ronja i undersökning och Dahl (2014) fritidshemmets lokaler. Dahl (2014) förklarar att det ofta ter sig att fritidshemmet får dela lokaler med skolan och att det därför gäller att vara flexibel i sitt arbete och skapa möjligheter för elever att kunna leka ostört, genom att exempelvis skapa mindre rum i den stora miljön. Detta är även något som Ronja lyfter och menar att de ibland möblerar om för att kunna möta elevers önsningar. Vidare tydliggör Marina att Skogen är en liten skola där flera av eleverna bor i närheten av skolan och varandra. Detta anser hon gör det lättare för eleverna att skapa sociala relationer med varandra. Vilket kan liknas med det Ihrskog (2006) påstår, att barn som bor i ett område där de kan vara självständiga och inte behöver vuxenstöd för att träffas har större möjlighet att skapa och upprätthålla sociala relationer.

Fritidslärarna i undersökningen beskriver flera olika uppfattningar om hur elevers sociala relationer skapas. De menar att det finns olika faktorer som spelar in, bland annat samma intressen, fantasi och kreativitet, bearbetning, makt och kommunikation som ett verktyg för att skapa sociala relationer. Att elever söker likasinnade med samma intressen för att skapa sociala relationer på fritidshemmet förklarar Marina, Annika och Ida i undersökning och menar att de väljer aktiviteter som de är intresserad av. Detta är

något som Ihrskog (2006) motsäger och poängterar att barnen hon undersökt inte alltid brydde sig om vilken aktivitet det handlade om, utan att det viktigaste var vem barnen fick vara med. Samtidigt undersökte Ihrskog (2006) barns tolkningar och inte fritidslärares. På så sätt, kan det tolkas som att eleverna som leker tillsammans är intresserade av liknande saker, men att det inte är sakerna i sig som är viktigast, utan att de får vara tillsammans och leka och trivs i varandras sällskap. Vidare lyfter Annika en grupp elever som använder sin fantasi och kreativitet som strategi för att upprätthålla sina sociala relationer. Detta kan liknas med det Vygotskij (1995) talar om det abstrakta tänkandet och att de eleverna därför har utvecklat den och befinner sig i samma stadie i den proximala utvecklingszonen.

Att bearbeta saker som elever har varit med om, är ytterligare något som tas upp i undersökning. Däremot är detta något som inte lyfts i den tidigare forskningen. Däremot talar Dahl (2014) om att det ibland sker saker i fritidshemmets verksamhet där fritidslärare behöver ta ett steg tillbaka för att elevers behov ska få utlopp. Att som fritidslärare ge elever utrymme att utföra vad de är i behov av anser fritidslärarna i undersökningen är viktigt.

Fritidslärarna i undersökningen diskuterar makt som en aspekt av hur elever samspelar med varandra. De förklarar att både elever och fritidslärare besitter makt och hur de utövar den påverkar deras sociala relationer. Detta är även något som Lago och Elvstrand (2019c) lyfter genom att vissa elever ges villkorligt deltagande i andra elevers lek. De menar att elever kan välja *om*, *när* och *hur* andra elever får vara med i leken, och blir ett sätt för dem att utöva makt. Avslutningsvis beskriver fritidslärarna i undersökningen kommunikation som ett verktyg för att skapa sociala relationer. Vilket Jonsson (2018) bekräftar, att kommunikationen mellan lärare-elev och mellan elev-elev, ska vara pågående och levande för att elever ska utveckla en förståelse och respekt för varandras olikheter.

8.2 Metoddiskussion

Utifrån syfte och frågeställningar har vi valt att göra semistrukturerade intervjuer med fritidslärare, då det var deras perspektiv vi ville skapa en förståelse om. Vi valde att utgå från två skolor i vårt närområde för att utföra undersökningen. För att vidga undersökningen skulle fler skolor, med fler fritidslärare att intervjua, kunna göra att mer information kommit till vår vetenskap. Även om skolorna vi valt att utföra undersökningen på befunnit sig på andra platser än just vårt närområde, kanske i olika delar av landet med differens i socioekonomisk bakgrund, medfört att undersökningen fått en större bredd.

Ytterligare en aspekt är att vi valde att utföra undersökningen på skolor vi känner till. Om undersökningen utförts med endast ett målinriktat urval och en förfrågan om deltagande skickats till samtliga skolor i vår kommun, även det hade bidragit till en bredare svarsfrekvens. En annan tanke var att vi inte är vana vid att utföra undersökningar, vilket gjort att vi inte vågade ställa följdfrågor för att utveckla svaren vi

fått. Hade vi varit mer bekväma i intervjuprocessen, hade den data vi fått fram förmodligen varit mer beskrivande. Även frågorna vi valde att ha med i den intervjuguide vi skapat skulle kunnat utvecklats för att bredda svaren på undersökningen. Informanternas tillfrågades först via mejl och vi fick inga svar av dem. För att undvika detta hade vi kunnat tydliggöra i missivbrevet när vi senast behövde svar om eventuellt deltagande för att etablera kontakten tidigare.

8.3 Förslag på fortsatt forskning

I den här delen kommer det att behandla vad vi anser skulle kunna vidareutvecklas och forskas på inom det valda området. Resultat speglar endast två skolors perspektiv, därför tänker vi att detta även skulle kunna vidareutvecklas till en större forskning med fler informanter med fler perspektiv på sociala relationers påverkan och hur de påverkas. En tanke till fortsatt forskning skulle kunna vara att undersöka hur fritidslärare gör för att främja sociala relationer på arbetsplatsen, samt vilka strategier och metoder fritidslärare använder för att utveckla sitt sociala samspel med elever. Vad gör fritidslärare själva för att utvecklas och bli bättre på att stödja elever i sociala processer och samspel.

8.4 Slutsatser

Vi har i undersökning försökt närma sig en förståelse av fritidslärare perspektiv på elevers sociala relationer samt hur och vad som kan påverka dem. Arbetet med detta är av stor vikt i fritidshemmets verksamhet och vi anser att alla som befinner sig på en arbetsplats med barn och elever bör vara medvetna om hur vi bäst kan stödja deras utveckling av sociala relationer och sig själva till framtidens goda samhällsmedborgare.

Referenslista

- Andréasson, A., & Allard, B. (2015). *Lärande lek i förskoleklass*. Lärarförlaget.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (tredje uppl.). Liber.
- Dahl, M., & Ackesjö, H. (2011). ”Det bästa med fritids var att kompisar var där”. I A. Klerfelt, B. Haglund (Red.), *Fritidspedagogik – fritidshemmets teorier och praktiker* (s. 204–223). Liber.
- Dahl, M. (2014). *Fritidspedagogers handlingsrepertoar – Pedagogiskt arbete med barns olika relationer* (Linnaeus University Dissertations, 194) [Doktorsavhandling, Linnéuniversitetet]. DiVA.
<http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:755038/FULLTEXT01.pdf>
- Davidsson, B. (2008). Skolans olika rum och platser sett ur barns perspektiv. I A. Sandberg (Red.), *Miljöer för lek, lärande och samspel*. Studentlitteratur.
- Elvstrand, H., & Lago, L. (2016). Elevers sociala relationer på fritidshem. *KAPET Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift*, 12(1), 60–75.
<https://www.kau.se/files/2016-11/KAPET%20Andra%20nationella%20konferensen%20i%20Pedagogiskt%20arbete%202015%20Temanummer.pdf>
- Elvstrand, H., & Lago, L. (2019). Förutsättningar för fritidspedagogisk undervisning. I H. Elvstrand, L. Lago, M. Simonsson (Red.), *Fritidshemmets möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt* (s. 21–41). Studentlitteratur.
- Frelin, A. (2012). *Lyhörda lärare – professionellt relationsbyggande i förskola och skola*. Liber.
- Gustafsson Nyckel, J (2020) Vägen mot det undervisande fritidshemmet. I B. Haglund, J. Gustafsson Nyckel & K. Lager (Red.), *Fritidshemmets pedagogik i en ny tid* (s. 59–77) Gleerups.
- Ihrskog, M. (2006). *Kompisar och kamrater: Barns och ungas villkor för relationsskapande i vardagen*. (Acta Wexionensia, 90) [Doktorsavhandling, Växjö Universitet]. DiVa. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:206823/FULLTEXT01.pdf>
- Johansson, I. (2011). *Fritidshemspedagogik – idé, ideal, realitet*. Liber.
- Johansson, J. (1986). *Från arbetsstuga till fritidshem: ett bidrag till fritidshemmets historia*. Liber.

Jonsson, K. (2018). *Socialt Lärande – Arbetet i Fritidshemmet*. (Mälardalens University Press Licentiate Theses, 273) [Licentiatavhandling, Mälardalens Universitet]. DiVa. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1231356/FULLTEXT03.pdf>

Kane, E. (2015). En lekande skola. I A. S. Pihlgren (Red.), *Fritidshemmet och skolan – det gemensamma uppdraget* (s. 215–231). Studentlitteratur.

Knutsdotter Olofsson, B. (2009). Vad lär barn när de leker?. I M. Jensen & Å. Harvard (Red.) *Leka för att lära: utveckling, kognition och kultur* (s. 75–92). Studentlitteratur.

Lager, K. (2021). ”Som kompisar fast vuxna”: Relationens betydelse för barns aktörskap. *BARN - Forskning om barn og barndom i Norden*, 39(2-3). 29-45. DOI: <https://doi.org/10.5324/barn.v39i2-3.3785>

Lago, L., & Elvstrand, H. (2019a). Kamratrelationer i fritidshemmets uppdrag och praktik. I H. Elvstrand & L. Lago, M. Simonsson (Red.), *Fritidshemmets möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt* (s. 69–89). Studentlitteratur.

Lago, L., & Elvstrand, H. (2019b). Lek i fritidshem – ”Att ha roligt är att leka” I H. Elvstrand & L. Lago, M. Simonsson (Red.), *Fritidshemmets möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt* (s. 115–139). Studentlitteratur.

Lago, L., & Elvstrand, H. (2019c). ”Jag har oftast ingen att leka med” [”Usually I have no-one to play with”]: Social exkludering på fritidshem [peer rejection in leisure-time centres]. *Nordic Studies in Education*, 39(2), 104-120. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-5949-2019-02-03>

Lago, L., & Elvstrand, H. (2021). *Sociala relationer i fritidshem*. Natur & Kultur.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. (2022). Skolverket. <https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>

Nilholm, C. (2016). *Teori i examensarbetet: en vägledning för lärarstudenter*. Studentlitteratur.

Rönnlund, M. (2015). Skolgården som socialt rum. *Nordic Studies in Education* 35(3–4) 200–216. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-113418>

Sandberg, A., & Vuorinen. (2008). Barndomens lekmiljöer – förr och nu. I A. Sandberg (Red.), *Miljöer för lek, lärande och samspel* (s. 13–31). Studentlitteratur.

Simonsson, M. (2019). Samverkan med hemmet. I H. Elvstrand & L. Lago, M. Simonsson (Red.), *Fritidshemmets möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt* (s. 91–114). Studentlitteratur.

SFS 2010:800. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolverket. (2011). *Fritidshemmet – lärande i samspel med skolan*. https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65993a/1553964128851/pdf2729.pdf?fbclid=IwAR2vk_7R8av3Yq0ni1qJrYJqxabK8SeZI_UsdDrwaJtYEmuzKwexIFRbOEE

Skolverket. (2014). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer – fritidshem*. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=3301>

Skolverket. (2023a, 20 april). *Barnkonventionen i skola*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/barnkonventionen>

Skolverket. (2023b, 1 februari). *Skollagen och förordningar*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/skollagen-och-forordningar#:~:text=Skollagen%20reglerar%20vilka%20r%C3%A4ttigheter%20och%20skyldigheter%20barn%2C%20elever,F%C3%B6rordningar%20%C3%A4r%20ytterligare%20best%C3%A4mmelser%20i%20skolfr%C3%A5gor%20fr%C3%A5n%20regeringen.>

Skolverket. (2023c, 6 februari). *Läroplanen och kursplanerna bestämmer vad du får lära dig i skolan*. <https://www.skolverket.se/for-dig-som-.../elev-eller-foralder/laroplanen-och-kursplanerna-bestammer-vad-du-far-lara-dig-i-skolan#:~:text=L%C3%A4roplanen%20styr%20undervisningen%20i%20skolan.%20I%20%C3%A4roplanen%20kan,%C3%A4mnen%20till%20exempel%20f%C3%B6r%20matematik%20svenska%20och%20bild.>

Strandberg, L. (2017). *Vygotskij i praktiken: bland plughästar och fusklappar* (Tredje upplagan). Norstedts Akademiska Förlag.

Säljö, R. (2020) Den lärande människan – teoretiska traditioner. I U. P, Lundgren, R. Säljö, C. Liberg (Red.), *Lärande, skola, bildning: Grundbok för lärare* (s. 225–286). Natur & Kultur.

UNICEF. (2018). *FN:s konvention om barnets rättigheter*. https://assets.ctfassets.net/gl8rzq2xcs2o/45tRJK2YYkbqOw8nf0DBhi/071c2889a921c3e4b34c5065ee272623/UNICEF-BK-booklet_2018_uppdaterad2021_1.pdf

UNICEF. (u.å.). *Barnkonventionen*.

<https://beta.unicef.se/barnkonventionen>

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*.

https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Vygotskij, L. S. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Daidalos.

Vygotskij, L. S. (2001). *Tänkande och språket*. Daidalos.

Bilaga 1

Hej!

Vi heter Kajsa och Evelina och vi är två studenter som studerar på Grundlärarprogrammet med inriktning mot arbete i fritidshem, via Högskolan Gävle. Vi är nu inne på vår sista termin då vi ska skriva vårt examensarbete. Syftet med undersökningen är att öka förståelsen för hur utbildade lärare i fritidshem tolkar på vilka sätt elevernas sociala relationer påverkar och påverkas av leken på fritidshemmet.

Vi önskar få intervjua dig som är utbildad fritidslärare/pedagog under perioden **V.16-18**. Intervjun kommer beröra din uppfattning/erfarenhet av lek och sociala relationer i fritidshem. Intervjun beräknas ta ca **30-45** min och det är viktigt att intervjun sker i ostörd miljö, på en tid och plats som du bestämmer. Intervjun kommer att spelas in och skrivas ut i text. Självklart är intervjun frivillig och du kan när som helst välja att avbryta din medverkan utan närmare motivering. Innan intervjun genomförs kommer du få skriva på en samtyckesblankett där du godkänner att du vill vara med i undersökningen.

Den information som du lämnar kommer att behandlas säkert och förvaras oåtkomligt för obehöriga. Redovisningen av resultatet kommer ske så att ingen individ eller arbetsplats kan identifieras.

När examensarbetet är färdigt och godkänt kommer det finnas i en databas vid Högskolan Gävle. Du kommer ha möjlighet att ta del av examensarbetet genom att få en kopia av arbetet. Inspelningen och den utskrivna texten kommer att raderas när arbetet är godkänt.

Härmed tillfrågas du om medverkan i denna studie.

Om du har några frågor, tveka inte att höra av dig till någon av oss!

Med vänliga hälsningar, Kajsa och Evelina.

Evelina Boman
Student

Mejl: evelina.boman@hotmail.co
Tel:

Kajsa Jernhag
Student

Mejl: marmorgolv@gmail.com
Tel:

Tatiana Mikhaylova
Handledare

Mejl:

Samtycke till att delta i undersökningen

Jag har fått muntlig och skriftlig information om undersökningen och har haft möjlighet att ställa frågor. Jag får behålla den skriftliga informationen.

- Jag samtycker till att delta i undersökningen om lek och sociala relationer
- Jag samtycker till att uppgifter om mig behandlas på det sätt som beskrivs i informationsbrevet.

Plats och datum	Underskrift / namnförtydligande

Bilaga 3

Intervjufrågor:

Bakgrundsfrågor:

- Vad definierar du dig som? Man/kvinna/ inget av det
- Vilket fiktiva namn vill du ha i vår undersökning?
- Hur länge har du arbetat i fritidshem? – vad har du för utbildning?
- Vad är det bästa med att arbeta på fritidshem? / Varför valde du att arbeta på fritidshem?
- Hur många elever är inskrivna på ditt fritidshem?
- Hur många avdelningar har ni?
- Hur är ni organiserade?

Lek

- Vad definierar du som lek? / Kan du beskriva vad du anser att lek definieras som.
 - o Vad anser du är fri lek?
 - Ge exempel
 - o Vad anser du är styrd lek?
 - Ge exempel
- Varför tror du att elever leker?
- Finns det faktorer som kan påverka elevers lek?
 - o Ge exempel
- Vilken betydelse anser du att leken har för eleverna på fritidshemmet?
 - o Vad anser du att elever utvecklar genom lek?
 - Kan du ge något exempel?

Sociala relationer

- Vilka förutsättningar tror du behövs för att främja elevers sociala relationer?
 - o Upplever du att eleverna på ditt fritidshem lätt skapar nya sociala relationer genom leken? På vilka sätt?
 - När, var, hur?
- Vilka strategier har du uppmärksammat att elever använder sig av när de skapar sociala relationer?
 - o Vad brukar eleverna göra om någon hamnat utanför?
 - Ge exempel
 - o Vad brukar du som fritidslärare göra om någon hamnat utanför?
 - Ge exempel
- Vilka strategier har du uppmärksammat att elever använder sig av för att behålla sina sociala relationer?
 - o Ge exempel
- Hur kan du som fritidslärare använda leken som ett verktyg för att utveckla elevers sociala relationer?
 - o Vad strävar du efter i elevernas relationsskapande med varandra?

Avslutande fråga:

Finns det något du vill tillägga